

הרב יהושע לזונטל

בעניין עישון ונטילת חומרים פסיכואקטיביים ביום טוב*

פתיחה

שאלת העישון ביו"ט היא עתיקת יומין וכבר דנו בה החכמים מהרבה פנים. במאמר זה, תידון שאלת העישון ביו"ט משני היבטים: הראשון, שאלת ההיתר לעשן סיגריות ביו"ט, אשר כבר הלכו בה הנמושות ומ"מ אין לבית המדרש בלא חידוש. וכן יידונו בפרק זה סוגי עישון ושימוש בחומרים המשויכים לסיגריות, כמו נרגילה וחומרים פסיכואקטיביים (המכונים "סמים"). ושאלת עישונם תצא לדון בדבר חדש אשר טרם נידון עד עתה, כיון שעד השנים האחרונות הם נחשבו כרחוקים ומוקצים אך כפי הנראה בשנים הקרובות חלקם ייפכו למקובלים ויתכן שידושו בהם רבים. בחלק השני, יידונו שאלות הקשורות לאופן העישון ושאלות הלכתיות הנלוות לעישון, לאור דברי חכמים ובהתאם למציאות בזמן הזה.

פרק א' - עישון ביו"ט

הצגת השאלה

הנידון בעישון סיגריות ביו"ט, יסודו בשניים: הסיבה להתיר הדלקת נר – ובכללו סיגריות – ביו"ט, והסיבה לאסור את הסיגריות למרות שמותר להדליק נר ביו"ט.

בדבר ההיתר להדליק נר ביו"ט, הביא בתורה שלמה (ח"א, מילואים סי' כ"ט ול"ט) ארבעה היתרים: א. מטעם "מתוך שהותרה לצורך, הותרה נמי שלא לצורך". ב. משום שהנאת הגוף דמיא לאוכל נפש. ג. משום מיעוט "ביום השבת אי אתה מבעיר, אבל אתה מבעיר ביו"ט". ד. משום דקי"ל כר"י בעניין "לכם – לכל צרכיכם" [ולא קי"ל כוותי' לעניין מכשירים שאפשר לעשותם מעיו"ט, א"נ קי"ל כוותי' בכולי' ואין מורין כן, כמ"ש התוס' (ביצה כב. ד"ה ההיא) והרא"ש (ביצה פ"ב סו"ס ט)]. ונראה שלהלכה הובאו ונידונו בעיקר שני הטעמים הראשונים, משום "מתוך" ומשום הנאת הגוף.

וטעם האיסור הוא משום מכבה (לשיטת הכנה"ג שהובא במ"א סי' תקי"ד סק"ד), או משום שאינו שווה לכל נפש (במ"א שם ובקרב"נ ביצה פ"ב סי' כב אות י), או משום שאין בהבערה צורך יו"ט (בקרב"ן שם). ולמעשה הנידון העיקרי בדברי הפוסקים, הוא משום שווה לכל נפש, כי בסיגריות אין כיבוי (כמ"ש בשו"ת כתב סופר או"ח סי' סו ובשו"ת יביע אומר ח"ה או"ח סי' לט אות א) ולהלכה קי"ל

(* אין במאמר זה כל מתן לגיטימציה לנטילת סמים או לעישון מכל סוג שהוא. ונהפוך הוא, יש להזהיר גדולים על קטנים מפני השימוש בחומרים מסוכנים המזיקים לגוף ולנפש, גם אם חלקם כלל לא נידונו במאמר זה, מפני שאין בנטילתם כל איסור מאיסורי יו"ט. אולם, מטרת המאמר הנוכחי היא לדון במציאות שבה אנשים שומרי מצוות נזקקים לשאלות אלו, ולעת עתה לפחות חלקן לא נידונו בספרות הפוסקים, מה גם שדרכי העישון השתנו במקצת במשך השנים ויש בשינויים אלו נפקא מינה לדינא.

בעניין עישון ונטילת חומרים פסיכואקטיביים ביום טוב

קצג

כהתוס', דכל הנאה חשיבא צורך יו"ט, וכמ"ש הרמ"א (סי' תקיח ס"א)^א. וע"ע בהגהות הר"י קרט (נד' בשלחן ערוך מהדו' עוז והדר, סי' תקיד מ"א סק"ד).
אם כן, עיקר השאלה היא אם יש להתיר הבערה משום "מתוך" או במקרה שהוא הנאת הגוף, או שיש לחוש דלא חשיבא שווה לכל נפש.

הסוגיא בגמרא

עיקר הסוגיא, במסכת ביצה (כב.), דתנן: אף הוא (רבן גמליאל) אמר שלשה דברים להקל: וכו' ומניחין את המוגמר ביום טוב. ובגמ': אמר רב אסי: מחלוקת לגמר, אבל להריח - דברי הכל מותר וכו' אלא, אי אתמר הכי אתמר: אמר רב אסי: מחלוקת להריח, אבל לגמר - אסור.
עוד איתא בגמ' (שם): איבעיא להו: מהו לעשן? רב ירמיה בר אבא אמר רב: אסור, ושמואל אמר: מותר. רב הונא אמר אסור, מפני שמכבה. אמר ליה רב נחמן: ונימא מר מפני שמבעיר! - אמר ליה: תחלתו מכבה וסופו מבעיר. אמר רב יהודה: על גבי גחלת - אסור, על גבי חרס - מותר וכו' רבא אמר: על גבי גחלת נמי מותר, מידי דהוה אבשרא אגומרי. עכ"ל.
מסוגיא זו, ניתן ללמוד לכאורה שעישון דידן שווה למוגמר או לעישון שהתירו בגמ' מידי דהוי אבשרא אגומרי, ומעיון במפרשים נמצאו שיטות רבות בביאור הסוגיא.

פירוש הגאונים

בביאור הסוגיא ובהלכות הנגזרות ממנה, יש לדון לאור מחלוקת הגאונים בהבנת המושג "עישון" שבבעיא בגמ', ובהתאם לכך יש לפרש את עניין המוגמר והמחלוקת שבמשנה.
בבה"ג (מהדו' ברלין [אספמיא], עמ' 186) ובערוך (ערך עשן א) הובא שהגאונים נחלקו בביאור השאלה "מהו לעשן", שרב כהן צדק וחכמי סורא פירשו שעישון היינו קטורת לגמר את הבית^ב, ולפי זה להלכה מותר לגמר את הבית - מידי דהוי אבשרא אגומרי, ואילו רב פלטוי וחכמי פומבדיתא ביארו שעישון פירושו פירות, לתת בהם ריח טוב. וא"כ גימור הבית אסור ועישון פירות מותר.

אולם, רוב המפרשים ביארו הסוגיא כשיטת רב פלטוי, שהבעיא עוסקת בעישון פירות. וכ"ד רב האי גאון בתשובה שהביא הרי"ף גיאת (שערי שמחה ח"א דף קיז) ואיהו גופי' פסק כוותי', וכן פי' הרי"ף (רמז תתפח), רבינו חננאל (ביצה שם), רש"י, הרמב"ם (פ"ד מהל' יו"ט ה"ו), הרמב"ן (במלחמת שם), תלמיד הרמב"ן ורבינו נחמן בן הרמב"ן, הר"ן, רבינו יהונתן, הרשב"א, המאירי,

א. ואף שהננו"כ הביאו שמהרש"ל פליג ארמ"א גבי משחק בכדור ברה"ר ביו"ט, אי"ז אלא משום שהוא שחוק ואין בו צורך, אבל בפשוטו נראה שהמהרש"ל נמי ס"ל דבכל צורך אמרי' "מתוך" ולא דווקא בצורך יו"ט.

ב. ואת הסוגיא לפי פירוש רב כהן צדק, יש לבאר שהבעיא מהו לעשן אולא להבנת דברי רב אסי שמחלוקת ר"ג וחכמים במשנה בלהריח, אבל לגמר לכו"ע שרי. וא"כ איבעיא להו מהו לעשן, כיוון שאין בזה אולודי ריחא ומסקי' דשרי, אבל היכא דמוליד ריחא פליגי ר"ג וחכמים. וכ"כ בפסקי הרי"ף (ביצה פ"ב ה"ג אות ט) דבסמוך. ועיין רבינו חננאל דמשמע מיני' שיש כמה גרסות בגמ' שם.

האוצר ♦ גיליון ל"ג

הרי"ד (בתוס' ובפסקים שם), הרא"ש (ביצה פ"ב סי' כב) ועוד, ומאלה לא היה איש כי אם הריא"ז (שם פ"ב ה"ג אות ט) וחכמי איבר"א, שפירשו הסוגיא כרב כהן צדק [אמנם, לדינא פסק הריא"ז שאסור לגמר את הבית].

אם כן, יש להסיק שלמרות שהגאונים נחלקו בביאור הסוגיא ויש מהם שדחקו את הסוגיא ולמדו ממנה להתיר לגמר את הבית וכן פסקו להלכה, מ"מ דעת רוב המפרשים שגימור הבית אסור ועישון פירות מותר.

פירוש הרי"ף

הצגת דברי הרי"ף:

על מנת להבין את שיטת הרי"ף בביאור עניין המוגמר, יש לבחון את פירושו לסוגיא במסכת שבת, דמשמע מיניה שהתיר כיבוי והבערה בעישון.

לאחר שהביא הרי"ף בעיא ד"מהו לעשן", הביא (רמז תתפט) סוגיא ממסכת שבת, שגרס בה כך: ת"ר: אין מסננים את החרדל במסנתת שלו ואין ממתקים אותו בגחלת, והתניא: ממתקין אותו בגחלת? לא קשיא, כאן בגחלת של מתכת כאן בגחלת של עץ. אמר ליה אביי לרב יוסף: מאי שנא מבישרא אגומרי? א"ל התם ליכא כבוי הכא איכא כבוי. עכ"ל. ומשמע מדבריו שיש הבדל בין עישון חרדל לבשרא אגומרי, שבבשרא אגומרי ליכא כבוי כלל, אע"פ שבביצה התירו עישון פירות למרות שתחילתו מכבה, מידי דהוה אבשרא אגומרי.

על דברי הרי"ף העיר בעל המאור, שאין להם הבנה, כי למה לא יהיה כיבוי בבשרא אגומרי ואיזה הבדל יש בין בשר לחרדל, וכ"כ בשיטת ריב"ב. והם הביאו אליו עוד גרסא, שתשובת הגמ': "התם לא אפשר הכא אפשר", כלומר בצלי א"א לאכול בעניין אחר, אבל חרדל מובחר יותר ללא עישון, ושכ"ד רש"י בשבת שם. אמנם, הרמב"ן במלחמת ה' יישב שיטת הרי"ף, וגם ברמב"ם נראה שגרס כהרי"ף, שכתב (שם): וממתקין את החרדל בגחלת של מתכת אבל לא בגחלת של עץ, מפני שהוא מכבה". וכן הביא הרא"ש (שם) גרסא זו להלכה.

את דברי הרי"ף יש ליישב בארבעה דרכים, אחת השיב הרמב"ן, שתיים י"ל בשיטת הרמב"ם ואחת י"ל בשיטת הרא"ש.

יישוב הרמב"ן:

הרמב"ן יישב, שלשיטת הרי"ף ליכא כיבוי והבערה, "לפי שאין כאן כבוי שסופו מבעיר וכיון שכבוי אין כאן הבערה אין כאן". והר"ן הביא את דבריו. אמנם לכאורה דבריו תמוהים, כי בהכרח הותר או לכבות או להבעיר, בכדי שיתיר את הכיבוי אגב ההבערה או את ההבערה אגב הכיבוי. ובהעמק שאלה (שאי"א נ אות א) האריך ליישב את שיטת הרמב"ן ומסיק דס"ל דאמרי' "מתוך שהותרה לצורך", אפי' היכא דאינו שווה לכל נפש. ולפ"ז הכיבוי לא הותר משום מתוך, וכשיטת הרמב"ם (פ"א מהל' יו"ט ה"ד), דבהוצאה והבערה בלבד נאמר הדין ד"מתוך". ומש"ה כתב שהכיבוי מסרך סריך אחר ההבערה.

אמנם, יישוב זה אינו נכון בשיטת הרמב"ן, דבשלושה מקומות כתב הרמב"ן דלא אמרי' מתוך היכא דאינו שווה לכל נפש, כדלהלן: א. בחידושיו לשבת (קכד:) כתב הרמב"ן: "שאינן אומרים מתוך אלא בדבר שווה לכל נפש כלומר מתוך מלאכת אכילה בצורך כל נפש הותרה נמי כל מלאכת הנאה בצורך כל נפש". ב. בתורת האדם (עניין הוצאה ד"ה בביצה) כתב הרמב"ן: "שמעינן מיהא בהדיא [מסוגיא דכתובות] דלא אמרינן מתוך אלא בהנאה דצורך כל נפש". ג. בסוגיא זו, במלחמת ה', נראה שיש לגרוס: "דהא קא סבר לאו אוכל נפש הוא ולא צורך (או)כל" נפש היא, כדאיתא בפרק קמא דכתובות".

כמו כן, אין לפרש בדברי הרמב"ן דההיתר להבעיר הוא משום הנאת הגוף, כדין רחיצה. כי הרמב"ן בחידושיו לשבת (לט:) אסר רחיצת כל הגוף לגדול למרות שהוא הנאת הגוף, כיוון שאינה צורך כל נפש. ועוד יש להקשות על פירוש זה, וכן על פירוש ההעמק שאלה, דלהדיא כתב הרמב"ן שאסור להבעיר מדורה בפני עצמה בשביל בשרא אגמורי, ולא הותר אלא ש"מותר להניח ע"ג אש הדלוק לקדרה" [וכ"כ הקרבן נתנאל (ביצה פ"ב סי' כ אות כ) והגליון מהרש"א (סי' תקיא סק"ו)]. ואם היה מותר להבעיר לכתחילה, למה נאסר להבעיר מדורה בפני עצמה.

לכך נראה לבאר את שיטת הרמב"ן, כפי שביארה מהר"ן שפירא בעל מגלה עמוקות (בהגהותיו הנדפסות בש"ס מהדו' עיד והדר): "דהא חשיב כאילו הוא בוער תמיד ולא נתכבה כלל". כלומר, שכיון שהכיבוי וההבערה מועטים, אין מקום לאוסרם, ונחשב כאילו דלק מתחילה ועד סוף. ואף שפירוש זה מחודש, לחומר הקושיות יש לבאר כן את שיטת הרמב"ן.

ההסבר בשיטת הרמב"ם לפי רבינו הנצי"ב

הרמב"ם (פ"ד מהל' יו"ט ה"ו) כתב: אין מעשנין בקטרת ביום טוב מפני שהוא מכבה, ואפילו להריח בה ואין צריך לומר לגמר את הבית ואת הכלים שהוא אסור, ומותר לעשן תחת הפירות כדי שיוכשרו לאכילה כמו שמותר לצלות בשר על האש, וממתקין את החרדל בגחלת של מתכת אבל לא בגחלת של עץ מפני שהוא מכבה. עכ"ל. מדברי הרמב"ם יש ללמוד שניים: ראשית, הרמב"ם גרס כהרי"ף, שרק במיתוק חרדל יש חשש כיבוי. שנית, החשש היחיד במוגמר וחרדל הוא כיבוי, ולא הבערה.

בביאור דברי הרמב"ם כתב רבינו הנצי"ב (העמק שאלה שם), דס"ל דאמרי' מתוך שהותרה לצורך הותרה שלא לצורך, אפי' בדבר שאינו שווה לכל נפש. ולפ"ז יש לבאר את הסוגיא דרב הונא אמר אסור "מפני שמכבה", וא"ל רב נחמן ונימא מר מפני שמבעיר, כוונתו לשאול אי ס"ל שהאיסור הוא רק כיבוי, כיוון שבהבערה איכא "מתוך". וכ"מ ברש"י שבס"ד דר"נ סבר רב הונא שההבערה מותרת. וכן פי' הערוך (שם) את שאלת הגמ', וכ"כ הבינה לעתים (על הרמב"ם שם) בביאור שיטת הרמב"ם, וכ"ד הלחם משנה (שם) דס"ל להרמב"ם דאמרי' מתוך היכא דאינו שווה לכל נפש, ורב הונא ס"ל כבית שמאי ורבי עקיבא דלא אמרי' מתוך".

ג). לא מצאתי מי שיעמוד בגרסא זו בדברי הרמב"ן, אבל נראה שא"א להשאיר את הגרסא "אוכל נפש", שכן זהו שכתב לעיל מינה והיא הכפלה מיותרת. ועוד שאין לזה מקור בכתובות.

ד). אמנם, על ביאור זה במחלוקת רב הונא ורב נחמן הקשה הקרן אורה (שבת כב. ד"ה ועתה), דלא מסתבר שיחלקו אמוראים

והנה סברא זו המיוחסת לרמב"ם, סותרת לכאורה סוגיא מפורשת בכתובות (ז), דאמרי' התם: רב יהודה שרא למיבעל בתחלה ביו"ט [אע"פ שעושה חבורה] וכו' רב פפא משמיה דרבא אמר: ביו"ט שרי, בשבת אסור. א"ל רב פפי לרב פפא: מאי דעתיך? מתוך שהותרה חבורה לצורך הותרה נמי שלא לצורך, אלא מעתה, מותר לעשות מוגמר ביו"ט, דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך! א"ל: עליך אמר קרא: אך אשר יאכל לכל נפש, דבר השווה לכל נפש. עכ"ל. ומוכח שאסור לעשות מוגמר כיון שאינו שווה לכל נפש, ולא אמרי' מתוך.

וגם אמנה שע"פ סוגיא זו פסק הרמב"ן דלא אמרי' מתוך היכא דאינו שווה לכל נפש [וכמ"ש לעיל כמה מקורות בדברי הרמב"ן]. וכ"ד ריב"א, שאין לגדול להחם מים כדי לרחוץ כל גופו ביו"ט, כיון שאינו שווה לכל נפש, אע"פ שלרחוץ רגליו מותר משום "מתוך", והו"ד בתוס' (שבת לט: ד"ה ובה, ביצה כא: ד"ה לא) וברא"ש (שבת פ"ג ס' ז). וכ"כ בספר החינוך (מצוה רחץ), בספר האשכול (מהד' אלבק דף קנח:), המאירי (בית הבחירה וחידושים, ביצה יב, כב.) והרשב"א (עבודת הקדש, בית מועד שער ג ס' ה, ועיין בחידושו בביצה כג.). והטעם בזה ביאר המהר"ם (ביצה כג.), ד"הואיל ואינו שווה לכל נפש, מקרי שלא לצורך כלל וגבי מתוך בעי צורך יו"ט קצת".

אמנם, לשיטת הרמב"ם אין כל ראיה מסוגיא זו, דאיכא למפרך בתלתא: ראשית, דלא קי"ל הכי אלא דשרי למבעל בתחילה אפי' בשבת, משום מלאכה שאצל"ג, וכדמסקי' התם בגמ' וכ"פ הרמב"ם (פ"ל מהל' שבת הי"ד)^ה. שנית, דבחבורה ומוגמר לא אמרי' מתוך, לשיטת הרמב"ם (פ"א מהל' יו"ט ה"ד) דלא אמרי' מתוך אלא בהוצאה והבערה, ואילו במוגמר איכא משום כיבוי וחבורה אסירא משום מפרק^ו. שלישית, דבחבורה ל"ש כלל מתוך, להרמב"ם (פ"ח מהל' שבת ה"ז) דס"ל דאיסור חבורה משום מפרק תולדה דדש, ודש גופי' לא הותר ביו"ט אפי' לצורך, וכ"ש דלא שייך גבי' "מתוך שהותר לצורך"^ז.

ולפ"ז נראה שהרמב"ם הבין בשיטת הרי"ף, דלא אסרי' דבר שאינו שווה לכל נפש בהוצאה והבערה ולא אסרו במוגמר ובחרדל אלא משום כיבוי, אולם בעישון פירות הותר הכיבוי משום שהוא בעיקרו הבערה וההבערה הותרה (וכמו שהבין הנצי"ב בדברי הרמב"ן דלעיל).

אי אמרי' מתוך, דבוודאי קי"ל כבית הלל, וכדמשמע בתוס' (כתובות ז. ד"ה אלא) [ושיטת רבי עקיבא לא ברורה, ויותר נראה דהא דס"ל דלא אמרי' מתוך היינו דווקא בחמץ לאחר זמן ביעורו, וכמ"ש בטוב טעם ודעת הר"מ פישלס (בנדפס בקובץ אבן ציון עמ' קעב), עיי"ש]. ותירץ שבזה גופא פליגי רב הונא ורב נחמן, אי אמרי' מתוך דבר שאינו שווה לכל נפש.

ולבאר דבריו, נראה עפ"מ"ש בהעמק שאלה (שם), דמאן דאית לי' הואיל, ס"ל דלא אמרי' מתוך אלא בהוצאה והבערה, ומאן דלית לי' הואיל אית לי' מתוך בכל המלאכות. עכ"ד. ולפ"ז נראה, שקושיית רב נחמן "וליאמר מר מפני שמבעיר", רצונו לומר דכיון דאית לי' מתוך, הרי כשמבעיר מדורה לצורך עישון הפירות הוא תחילתו מבעיר. ועל זה תירץ רב הונא דאיהו לית לי' הואיל, ואם כן לא היה לו מקום להתיר הבערה מלכתחילה, ובהכרח מדובר שמדורה שהבערה לפני כן לצורך אכילה, וא"כ תחילתו מכבה בהנחת הגחלים.

ה). טעם זה הביא הערוך השלחן (סי' תצה ס"כ), עיי"ש.

ו). טעם זה כתב הקרן אורה (שבת כב: ד"ה ועתה), ועיי"ש שביאר שבזה נחלקו רב פפא ורב פפי בכתובות.

ז). טעם זה הובא בספר אמרי שהם עמ"ס כתובות (ז), ועיין עליו שביאר לפ"ז הסוגיא במח' ר"ת ור"י גבי לדם הוא צריך, דפפח"ח.

ההסבר בשיטת הרמב"ם לפי ערוך השלחן

ביאור נוסף לשיטת הרמב"ם והרי"ף, כתב הערוך השלחן (סי' תצה סי"ט-כ), דלשיטתם לא קי"ל כמיעוט הגמ' בדבר שאינו שוה לכל נפש, ומש"ה פירשו הרי"ף (רמז תתפד 1) והרמב"ם (פיה"מ ביצה פ"ב מ"ה; פ"א מהל' יו"ט הט"ז) הטעם שאסרו רחיצת כל הגוף הוא משום גזרת מרחץ. וגבי מוגמר פי' הרמב"ם (פ"ד מהל' יו"ט ה"ו) משום מכבה. והטעם דלא קי"ל הכי, משום שלא אמרו כן אלא לשיטת רב פפא דאסיר למבעל בתחילה בשבת, ולא קי"ל הכי. אמנם לפי ביאור זה, צ"ל שלא אסרו מוגמר אלא משום דל"ש בי' מתוך, כיון דלא אמרי' מתוך כביבוי, אך לא נתברר למה התירו כביבוי בעישון פירות. ושמא בעישון פירות התירו כביבוי כיון שהוא דבר מועט יותר מחרדל ומוגמר, וצ"ע.

שיטת הרא"ש

הרא"ש (ביצה פ"ב סי' כב) הביא את גרסת הרי"ף. אולם, לכאורה אין לה כל הבנה לשיטתו, כיון דאיהו ס"ל (שבת פ"ג סי' ז) דלא אמרי' מתוך היכא דאינו שוה לכל נפש, וס"ל (שם) שרחיצה מותרת משום מתוך – כך שאין להתיר כלום משום הנאת הגוף. ולפי בנו הרי"ף (קיצור פסקי הרא"ש בביצה שם), ס"ל דנר של אבטלה אסור ביו"ט. כמו"כ לא מסתבר שהרא"ש סובר כהרמב"ן, שאין כיבוי בבשרא אגומרי כיון שהוא כיבוי מועט, כי זהו דבר חידוש והו"ל להרא"ש להביא האי טעמא.

ולחומר הקושיות, נראה דהרא"ש ס"ל דלא אמרי' מתוך בכל גווני, אלא לפי ראות עיני החכמים, ובכה"ג דשרי' משום מתוך התירו כביבוי והבערה גם יחד. ומעין סברא זו כתב הרא"ש (ביצה פ"ב סי' יט), בטעם שהתירו חבורה בבעילת מצוה ואסרו כביבוי שלא יתעשן הבית, משום ד"בעילת מצוה שאני". וכ"כ הרמב"ן במלחמת (על הרי"ף רמז תתפד 2, ד"ה ועוד והא דבעא), שהחכמים התירו "לכם לכל צרכיכם" לפי ראות עיניהם במה שלא ימנע שמחת יו"ט.

ולפ"ז, הרא"ש פסק שאסור להחם מים לרחיצת כל הגוף של גדול וכן שאסור לכבות שמא יתעשן הבית, מפני שהחכמים סברו שהדבר לא ימנע משמחת יו"ט. ויתכן דהכ"נ אסרו חז"ל מוגמר אע"פ שאינו שווה לכל נפש ולא התירו משום מתוך, מאותו הטעם. אבל אין זה ראיה ש"אינו שווה לכל נפש" דוחה תמיד ההיתר ד"מתוך", אלא שהדבר תלוי ברגילות האנשים ושמחתם. ומעין מ"ש התוס' (כתובות ז. ד"ה אלא), דס"ד שלא התירו במתוך אלא בדבר הרגיל.

שיטת רבינו חננאל, רש"י והרשב"א

חלק מהראשונים ביארו את מחלוקת האמוראים בעניין עישון פירות וניתן ללמוד מביאורם על הבנת המושג "תחילתו מכבה וסופו מבעיר" וללמד על הבערה ועישון. רבינו חננאל (ביצה כב:) ביאר את המחלוקת אם מותר לעשן או אסור, ש"ר' ירמיה אמר רב: אסור, מפני שתחלתו מכבה וסופו מבעיר. אמר רב יהודה: על גבי גחלת אסור, שהוא מכבה

ומבעיר אוכל נפש; ר' ירמיה אמר: ע"ג חרס מותר וכו' רבא אמר: ע"ג גחלת לעשן פירות מותר, מידי דהוה אצליית בשר ע"ג גחלים; שאע"פ שתחלתו מכבה וסופו מבעיר שרי". משמע מדבריו, שהמחלוקת האם עישון פירות מוגדר כאוכל נפש [אף שנראה שיש ט"ס וכנראה המילים "אוכל נפש" מקומן בשיטה אחרת^(ח)]. לדעת רש"י (שם) והרשב"א (שם כג.): "בהא הוא דפליגי, אם עישון פירות הוי דבר השוה לכל נפש או לא. רב סבר אינו שוה לכל נפש, ולפיכך כיון דמכבה ומבעיר ומוליד ריחא אסור; ושמואל סבר דדבר השוה לכל נפש הוא, ושרי".

מדבריהם יש ללמוד, שהם ביארו את עניין "תחילתו מכבה וסופו מבעיר" כפשוטו, דר"ל שחייב גם משום מבעיר וגם משום מכבה, ורב נחמן שהקשה "ולימא מר מפני שמבעיר", או שאין כוונתו לדון האם יש להתיר הבערה [כפי שהבין הערוך], או דלית הלכתא כוותי'. וא"כ כשאסרו, אסרו גם את ההבערה. אולם, בכדי להסביר את המחלוקת הסבירו הראשונים שהאמוראים נחלקו אם עישון פירות מוגדר כאוכל נפש או כשוה לכל נפש. ומשמע שמושגים אלו אינם מוחלטים, ויש דברים הדומים לאוכל נפש ואינם או שהם שווים לכל נפש למרות שהם ראויים למעונגים.

פירוש הראב"ן

הראב"ן (מהדו' ר"ד דבליצקי עמ' תקכא) ציטט את סוגיית עישון, בזה"ל: לצלות פירות או בשר על גבי גחלים שרי, אע"פ שמכבה את הגחלים, דהא מכשירי אוכל נפש הוא. עכ"ל. נלמד מדבריו שהאסור במוגמר הוא משום מכבה, אך אין לומר שהתיר ההבערה משום מתוך, כיון דס"ל (שם עמ' תקיא) כרבינו חננאל דמתוך שהותרה לצורך אינו מתיר אלא צורך מצוה.

וי"ל שהוא סובר שהותר להבעיר משום נר של אבטלה, דס"ל שני של אבטלה הותר לגמרי, וכמ"ש (שם עמ' תקלד): ירושלמי, מהו להדליק נר של בטלה. א"ר אבונא: תני ב"ש אוסרין וב"ה מתירין. עכ"ל. כלומר שהוא סובר שני של אבטלה הותר לגמרי ולא כדמשמע במסקנת הירושלמי, שאמרו: "לא תאסור ולא תשרי" [ועיין בהגהות הר"ד דבליצקי אות סב]. ונראה לבאר את שיטת הראב"ן בביאור הירושלמי, כמ"ש הר"י קאפח (הגהות על הרמב"ם, פ"א מהל' יו"ט הגהה כא), שכוונת הירושלמי במ"ש לא תאסור ולא תשרי, שא"א להוכיח שרבי יוחנן התיר, אבל היה ברור שזו דעת בית הלל וכן ההלכה.

אם כן, נראה שלדעת ראב"ן יש להתיר כל הבערה אפי' במקרה שאינה שווה לכל נפש וכדו', ולא נאסר מוגמר אלא משום מכבה, והטעם הוא משום שני של בטלה הותר לגמרי.

(ח). זו לשון ר"ח: "איבעיא להו מהו לעשן פי' לעשן פירות שהוא מכשירי אוכל נפש ר' ירמיה אמר רב אסור מפני שתחלתו מכבה וסופו מבעיר אמר רב יהודה על גבי גחלת אסור שהוא מכבה ומבעיר אוכל נפש. ר' ירמיה אמר ע"ג חרס מותר רבה ורב יוסף אמרי אפילו ע"ג חרס אסור משום דמוליד ריחא... רבא אמר ע"ג גחלת לעשן פירות מותר מידי דהוה אצליית בשר ע"ג גחלים שאע"פ שתחלתו מכבה וסופו מבעיר שרי". ולפי גרסא זו, הגמ' מנמקת שאסור מפני שהוא מכבה אוכל נפש, והיות העישון אוכל נפש איננו סיבה לאסור כי אם להתיר. ולכאורה יש לגרוס כך: "אמר רב יהודה על גבי גחלת אסור שהוא מכבה ומבעיר [אבל ע"ג חרס מותר, מפני שאין בו כיבוי, והבערה הותרה לצורך] אוכל נפש".

פירוש התוס' ורבינו פריץ

בגמ' (ביצה כג.) הובאה דעה שעישון פירות מותר רק ע"ג חרס ולא ע"ג גחלת, והטעם הוא משום שבחרס לא שייך כיבוי כיון שהחרס עצמו איננו בוער, אבל גחלת עלולה להגיע לידי כיבוי. מדברי התוס' יש ללמוד שהבעיה בעישון היא הכיבוי, ולכאורה ההבערה בלאו הכי הייתה מותרת.

וכתבו בתוס': פ"י רש"י: משום שאין כאן כבוי ואי משום הבערה הוי הבערה כלאחר יד ושרי לעשותה ביום טוב. והר"ר יצחק פירש, דשפיר הוי הבערה כדרכה ומ"מ שריא, דקסבר דהבערה שלא לצורך שרי לעשותה ביום טוב. וכן משמע בירושלמי: מהו לאדלוקי נר של בטלה ביום טוב, ר' יוסי אסר ורבנן שרו. והטעם מאן דאסר סבר דהבערה לחלק יצתה והוי מלאכה ואסור לעשותה ב"ט, ומאן דשרי סבר דללאו יצתה והבערה שלא לצורך מותר לעשותה ב"ט, ולא הוי אב מלאכה. ומיהו התם קאמר לא תאסור ולא תשרי, ומכאן יש ליוזר מלעשות הבערה שלא לצורך כדקאמרינן בירושלמי "לא תאסור ולא תשרי". ומכל מקום על גבי גחלת אסור, לפי שיש כבוי עם הבערה, דלכולי עלמא האי לא שרי, הואיל דאין זה דבר השוה לכל נפש. ואפי' למאן דשרי הבערה שלא לצורך כלל בירושלמי, היינו לפי שישנו פעמים לצורך אוכל נפש, אבל כבוי דלעולם אינו לצורך תקון אוכל נפש ודאי אסור לכולי עלמא ביו"ט. עכ"ל.

מדברי התוס' נלמד שלמ"ד הבערה ללאו יצאת, מותר לכתחילה להבעיר ביו"ט אפי' לצורך דבר שאינו שווה לכל נפש. וכ"כ התוס' בפסחים (ה: ד"ה לחלק), דלמ"ד הבערה לחלק יצאת מותר להבעיר ביו"ט. ומ"מ כתבו התוס' בסוגיין שמהירושלמי משמע שאין להתיר הבערה ללא כל צורך אא"כ יש צורך קצת. ועיין מהר"ם שיף.

פירוש הרי"ד

רבינו ישעיהו (בשני מהדורות תוס' רי"ד ובפסקי הרי"ה, ביצה כב:) ביאר את מחלוקת רבן גמליאל וחכמים לגבי מוגמר, שחכמים אוסרים משום שמוגמר אינו שווה לכל נפש, ופסק רבן גמליאל דמותר לעשן במוגמר לגמר הבית ביו"ט, משום דרב אסי פירש דבריו, והנידון "מהו לעשן" הוא משום דגם לרבן גמליאל היה מקום לאסור משום דהוי כמתקן מנא. ובפסקי הרי"א^ז (ביצה פ"ב ה"ג אות יא) שהביא את דבריו ופליג עלי'.

אמנם, שיטת הרי"ד תמוהה, כי לפי דבריו קי"ל דמוגמר שרי ביו"ט, מאי האי דמקשי בכתובות (ז:): "אלא מעתה מותר לעשות מוגמר ביו"ט, דמתוך שהותרה הבערה לצורך הותרה נמי שלא לצורך", ומתרצי': "עליך אמר קרא: 'אך אשר יאכל לכל נפש', דבר השוה לכל נפש". הרי מוגמר מותר ביו"ט. ואת"ל שכוונת המקשן לשיטת חכמים דלא אפסיקא, הרי בוודאי ידע את טעם האיסור, שהוא משום שאינו שווה לכל נפש (כמו שביאר הרי"ד שם) ומאי קשיא לי'. ועוד, שבתשובות הרי"ד (סו"ס כא) כתב דמוגמר אסור משום דאינו שווה לכל נפש, ומ"מ התיר הדלקת הרבה נרות אפי' שאין צריכים להם, כיון שהדבר מוסיף שמחה. ונסתרה דרכו ממ"ש בתוס' ובפסקים^ט.

ט. ואף שידוע שהרי"ד חזר בו בין כתביו, נראה שאין לומר כן אלא כשכתב בעצמו שהוא חוזר בו, וכמ"ש הרי"ד תא-שמע ("רבי

לכן נראה, שהתוס' רי"ד פירש את מחלוקת רבן גמליאל וחכמים במוגמר שהונח לגמר את הבית, והוא דבר הרגיל, למרות שאינו שווה לכל נפש. אמנם, בסוגיא בכתובות פירש דאירי במוגמר לגמר את הכלים, שאסור משום מוליד ריחא, ואהא מקשי' אמאי לא שרי משום מתוך למרות שאינו דבר הרגיל, הרי גם בעילה בתחילה אינה דבר הרגיל (וכפירוש התוס' שם ד"ה אלא). ותי' שאין המוגמר לגמר את הכלים דבר השווה לכל נפש, כלומר שהוא דבר רחוק ובלתי מצוי, ולכן זה אסור אפילו לרבן גמליאל.

ומ"מ גם ללא פי' זה, נלמד מדברי הרי"ד דלא ממעטינן דבר שאינו שווה לכל נפש, או שלכל הפחות הדלקת נרות, שמרבה בשמחה, שריא אפי' לחכמים דפליגי עלי' דרבן גמליאל. ולפי הפירוש שכתבתי, נראה שכוונת הרי"ד למציאות שעניינו רואות, שהרבה אנשים מגמרים את הבית כדי לתת ריח טוב (הדבר מצוי במקומות שרגילים לגמר את הבית, כמו אצל הערבים), כמו שהרבה אנשים מעשנים להנאתם, אבל מיעוט קטן מעשנים את הבגדים כדי לתת בהם ריח טוב. וא"כ שתי דרגות יש למיעוטא דאינו שווה לכל נפש, ורק לחדא מינייהו חיישי'.

פירושי הרי"א ז

הרי"א ז (ביצה פ"ב ה"ג אות א ואות ט) פי' המשנה דמוגמר משום מוליד ריחא ומתני' דמרחץ פי' כהרי"ף והרמב"ם, משום גזירת מרחץ. וא"כ הוא דומה להרי"ף והרמב"ם שנמנעו מלפרש הסוגיות בהקשר של מיעוט שאינו שווה לכל נפש, ואפ"ה כתב (שם אות יא): "ומז"ה מתיר להניח מוגמר ביום טוב כדי להריח בו בני אדם ויהנו מריחן, ולי נראה שהוא אסור, שאין צורך זה דבר שווה לכל נפש, אלא למעונגין ולמפונקין כמבואר בקונטרס הראיית'".

וא"כ נמצא שהוא סובר שדבר שאינו שווה לכל נפש אסור ביו"ט, למרות שפי' הסוגיות בדומה לרי"ף והרמב"ם. ונראה שלדעת הרי"א ז אין קשר בין הסוגיות ופלוגתא דרבן גמליאל וחכמים משום מוליד ריחא, אולם היה ברור לחכמים שאסור לגמר את הבית ועל זה הקשו בכתובות מדוע, ולמה לא הותר משום "מתוך". ועל זה השיבו שיש איסור נוסף, משום שאינו שווה לכל נפש.

לפי"ז נראה שיש לאסור מוגמר ודבר שאינו שווה לכל נפש, אפי' היכא דאיכא למימר מתוך שהותרה לצורך, כפי שידעו חכמים במסורת שיש לאסור לגמר את הבית.

סיכום הדברים לעניין הבערה באינו שווה לכל נפש

מדברי רבנותא נראה שהרבה צידדו להתיר הבערה ביו"ט, כל אחד מטעם אחר, וראשוני המתירים היו חכמי סורא, ובכל דור ודור עמדו כמה חכמים וביקשו להתיר. ונראה הטעם בזה, משום שההמון היו מקילים בהבערה אפי' היכא שאינה שווה לכל נפש, וכמ"ש בשו"ת מהרי"ל

ישעיה די טראני וספרו 'תוספות רי"ד', מחקרי תלמוד ג, ב, עמ' 919; הספרות הפרשנית לתלמוד ח"ב, עמ' 178) כמה דוגמות לזה. ועוד, שלא מסתברא שבכמה מהדורות התוס' וכן בפסקים שכתב לבסוף, בכלום בדרך אחת יצא, ורק בתשובות סתר משנתו. ועוד, דכל איכא דאיכא לפרושי דלא לפלגי, עדיף טפי. ועוד, דבלאו הכי תהיה הסוגיא בכתובות קשה, וכמ"ש בפנים.

(סי' קסו), על אותם "המחממין כשאין הקור כל כך גדול וגם אין להם ילדים שמצטערים הרבה", ש"בעיני הוא איסור גדול ולית היכולת בידי לאסור ומונע אני מלהגיד לרבים, דמוטב שיהיו שוגגין ואל יהיו מזידין וכו' דמדימנא ליה למוגמר ולמרחץ דהוי איסור דאורייתא, דאינן שוה לכל נפש אלא למעונגים". ומשמע שאף שרצה לאסור העולם נהג להתיר. וכן כתב הרמ"א (סי' תקיא ס"א), אחר שהביא תשובת מהרי"ל, דמ"מ נהוג עלמא להקל בזה.

ולפ"ז נראה שבהבערה שב"עישון" יש מקום להתיר, בפרט שלהרמב"ם מותר להבעיר ביו"ט אפי' היכא דאינו שווה לכל נפש, ושכ"ד הרי"ף, ולפמ"ש נראה שיש מקום להתיר גם להרא"ש בשיטת הרי"ף. ואל תתמה משיטות הרבה חכמים שאסרו באינו שווה לכל נפש אע"ג דאיכא מתוך (וכ"פ בפשטות במ"ב סי' תקיא סק"א), כי בלא"ה שיטת הראב"ן והתוס' והרי"ד להתיר מטעמי אחרוני, ולעיקר האיסור אין הכרע. אמנם, כל זה אי נימא שעישון הסיגריות אינו שווה לכל נפש, אולם הא גופא צ"ע ואיכא למימר דחשיב שווה לכל נפש ובלא"ה יש מקום להתיר.

גדר אינו שווה לכל נפש

בעצם הגדר של "שווה לכל נפש" יש לברר מהו, כי יתכן שהכוונה היא שרוב האנשים לא משתמשים בו בפועל, או שרוב האנשים לא היו רוצים להשתמש בו גם אם היה מצוי להם, או שרוב בני האדם מואסים בו ואינם מסוגלים להצטרך לו, למרות שאם היו מורגלים בו היו נצרכים לו וכדו'. והנפקא מינה היא לעניין חלק מהחומרים הממכרים [כמו חלק מ"הסמים הקשים"], שעיקר הצורך שלהם הוא בגלל ההתמכרות, אבל ללא ההתמכרות לא היה אדם חפץ בהם.

ובגמ' (כתובות ז.) שאלו: אלא מעתה, נזדמן לו צבי ביו"ט, הואיל ואינו שווה לכל נפש, ה"נ דאסור למשחטיה. והשיבו: אנא דבר הצורך לכל נפש קאמינא, צבי צריך לכל נפש הוא. עכ"ד. ולפ"ז נראה ש"שווה לכל נפש" אינו עניין לכמות האנשים הנצרכים לאותו דבר. וא"כ נראה שמ"ש המ"ב (ביאור הלכה סי' תקיא ס"ד) שאין להתיר עישון סיגריות אלא מפני שרוב העולם מעשנים ובדוכתא שרוב הציבור מעשנים. עי"ש. מסתברא שאין כוונתו שזהו גדר שווה לכל נפש, אלא שזו הראיה שאנשי אותו מקום היו ראויים להצטרך לסיגריות. ולפ"ז יתכן לדוגמה, שבמקומות הקרים נחשבות סיגריות לשוות לכל נפש, כי מי שגר בקור טבעי שיהנה מהעישון יותר ממי שגר במקומות החמים [וכדו']. ולכן במקומות הקרים יהיה מותר לעשן ובמקומות החמים יהיה אסור.

ואכן, הפוסקים דנו לגבי חימום מים לרחיצה עבור אשה שהוצרכה לטבול טבילת מצוה ביו"ט, והכריעו שיש להתיר, אע"פ שהראשונים אסרו חימום מים לרחיצת כל הגוף של גדול, כיון דפשיטא שאם היה גדול נכנס בכל גופו למים קרים הרי שהיה נצרך לרחוץ במים חמים, וא"כ גבי אדם שטבל במים קרים הו"ל דבר השווה לכל נפש. וכ"פ בשו"ת נודע ביהודה (מהד"ת אור"ח סי' כה) ובשו"ת חתם סופר (חאו"ח סי' קמו).

ולפ"ז נראה שאדם שהתמכר לסיגריות וכדו', הרי הוא נצרך להן והו"ל כצורך כל נפש, כי כל אדם שהיה מתמכר לסיגריות היה נצרך להם ואין משמעות לכמות האנשים שהתמכרו [אם כי י"ל שישנם חומרים שכמעט אין סיכוי שאדם יתמכר אליהם, משום דמאיסי].

היתר אחר י"ל, לפמ"ש בשו"ת כתב סופר (או"ח ס"ק כו), שהגדרת שווה לכל נפש תליא במטרה, והדבר ברור שהכל נהנים להוריד את האוכל אחרי הסעודה, אך יש שעושים זאת באמצעות עישון סיגריות ויש העושים זאת באמצעות הליכה וכדו', והצורך עצמו כולל כל האנשים. לכן נראה שעיקר עישון הסיגריות הוא לתת מענה לצורך השווה לכל הנפשות, אלא שישנם שבחורים במענה אחר לצרכיהם. ומעין היתרים אלו כתב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה סי' לד), שהסיגריות בעצמן מוגדרות כשוות לכל נפש, כיון שבמציאות הרבה אנשים מעשנים אותן, ומוכח שהן מסבות הנאה להרבה אנשים, ומסתברא שרוב בני אדם היו מסוגלים להנות מהם. עכ"ד.

ומ"מ יש ללמוד שהסיגריות מוגדרות כשוות לכל נפש, כיון שאם היו האנשים מתמכרים לסיגריות, הרי שהם היו נצרכים להן ונהנים מהן, או משום שרוב האנשים נצרכים לסיגריות ומסוגלים להנות מהתועלת שבהן ועוד שבמציאות הרבה אנשים מעשנים סיגריות ולא ניתן לומר שעצם העישון אינו צורך לכל הנפשות.

מסקנה

מן הדברים עולה, כי יש מקום להתיר את ההבערה של הסיגריות משום "מתוך שהותרה לצורך", ואין לחוש משום שאינו שווה לכל נפש, או משום שהרמב"ם והרי"ף סבורים שהבערה מותרת גם אם אינה שווה לכל נפש, או משום שהם לא סברו כלל את המיעוט של אינו שווה לכל נפש. מה גם שכנראה גם לשיטת הרא"ש יש להתיר הבערה באופנים מסוימים. ועוד, שלפי הרבה פוסקים הסיגריות נחשבות במהותן כ"דבר השווה לכל נפש", כיון שהרבה אנשים מעשנים סיגריות ומסוגלים ליהנות מהן.⁹

ולפי היתר זה, נראה שיש להתיר גם את עישון הנרגילה, כי יש בו רק הבערה והוא מצוי בין בני אדם והם נהנים ממנו [וכ"כ בספר זכרונות אליהו (ח"א או"ח עמ' כא, מערכת י אות ז)]. כמו כן, יש להתיר את העישון בבאנג, כיון שאין בו הבערה והוא מצוי בין אנשים (ומה שהרבה לא מעשנים בציקלון זהו בגלל האיסור בחוקי רוב המדינות). אבל נטילת "סמים" שיש בהם מלאכות אחרות, כמו בישול ועשיית חבורה, נראה שיש לאסור, כיון דלהרמב"ם מלאכות אלו לא הותרו משום "מתוך". וגם ההיתר משום ששווה לכל נפש אינו ברי בחומרים הממכרים, שאדם קץ בהם ואין נהנים מהם אלא מי שמורגלים בהם ומכורים להם.

9. ואף שבספרי האחרונים נידונו עוד טעמים להתיר ולאסור, נראה שע"פ ההיתרים דלעיל יש מקור מבוסס להתיר את הסיגריות בפשטות. מה גם שכבר כתבו בהגהות חתם סופר על השו"ע (סי' תקיד מ"א סק"ד), בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' טו) ובכרם שלמה על השו"ע (סי' תקיד סק"ד), כתבו שרובא דרובא מגדולי האחרונים שדנו בזה פסקו להתיר את העישון ביו"ט. ועוד חזון למועד להביא מדברי האוסרים ולדון בהם עפ"מ"ש במאמר זה.

פרק ב' - בעיות הנלוות לעישון ביום טוב

הצגת השאלות

העישון ביו"ט מעורר שאלות נלוות, שאינן קשורות לעצם ההבערה אלא לאופן ההכנה של כלי העישון או לנהגים מקובלים בזמן העישון, אשר בדרך כלל ניתן למצוא להם פתרון עם זהירות מערב יום טוב. חלק מהשאלות נוגעות לאחד או יותר מסוגי העישון, אך בדרך לא אצל כולם.

טחינת הטבק

בחלק מסוגי העישון, המעשן טוחן את הטבק לפני העישון. הפתרון הפשוט לבעיה זו, הוא לטחון את החומר בערב יום טוב, אולם לעת עתה לא ברור לי אם יש תועלת בטחינה דווקא בסמוך לעישון בכדי לשמור על הטריות. לפיכך יש להביא את הנדון בזה.

הנוהג לטחון את הטבק קיים אצל מעשני הנרגילה, שמכינים טבק בתוצרת אישית והם טוחנים את העלים לפני השימוש, אצל מעשני הגראס באמצעות סיגריות (ג'וינט) שהם קונים גוש של עשב וטוחנים אותו בכלי מיוחד שדומה בצורתו למחדד-עפרונות, ואצל צרכני ההרואין, שמקבלים חומר גושי שמקורו מן הצומח אבל עבר עיבוד מסוים (בשלב זה לא ברורה מהות העיבוד והאם יש לזה משמעות לעניין ההגדרה שלו כ"גידולי קרקע"). בכל אלו יש בעיה של טחינה, שכן מדובר בגידולי קרקע^א.

שאלה זו הובאה בספרי הפוסקים. הבאר היטב (סי' תקיד ססק"א) אסר, וכ"נ בשו"ת דרכי נעם (או"ח סי' ט ד"ה אמנם) ובמור וקציעה (סי' תקיא ד"ה ואין לאסרו), שדנו אם יש לאסור העישון שמא יטחן את הטבק ביו"ט. אמנם, בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' כז; ח"ג סי' קכז) התיר, משום דס"ל דהו"ל אוכל נפש גמור ובכה"ג שריא טחינה, וגם אין לחוש לטעם שגורו חכמים על הטחינה ביו"ט, עי"ש. את השיטות הביא גם בחזון עובדיה (יו"ט עמ' ג) ולא הכריע.

אמנם, נראה דאפילו לשיטת הפעולת צדיק, כל זה רק אי נימא שהרמב"ם יתיר עישון משום רחיצה וסיכה, שהן בכלל אוכל נפש, אבל לשאר הפוסקים אין להתיר אלא משום שהותרה הבערה [ודבר זה לא מוכרע אפילו בשיטת הרמב"ם, כנ"ל בפרק הקודם]. לכן נראה שאין להתיר לטחון את הטבק ביו"ט, עכ"פ לכתחילה.

הדבקות הסיגריה

חלק מהמעשנים מכניסים טבק בתוך דפים (הנקראים ריזלה או ג'וינט) והם מגלגלים את הדף סביב הטבק ומדביקים באמצעות רוק. על נושא זה יש לדון אם יש בו משום בניין ומתקן מנא, אף שיש לזה פתרון שיכין וידבק את הסיגריות מערב יום טוב.

א). איסור טחינה שייך רק בגידולי קרקע, לאפוקי חומרים כמו "נייס גאי", שאינם מגידולי קרקע, אולם השימוש בהם הוא באמצעות הזרקה והם אסורים משום בישול וחבורה. ועיין עטרת זקנים (סי' תקיד סק"א).

להלכה, בשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ב סי' קנח ד"ה ומ"ש להסתפק) אסר, אך לא האריך לבאר הטעם. אמנם, בשו"ת רב פעלים (ח"ב אר"ח סי' נט) התיר, משום שא"א לעשותו מערב יו"ט וגם משום שאי"ז בגדר כלי כי הוא מיועד לעישון ובכך הוא מתכלה. אמנם, בסוף דבריו כתב: "מיהו דוקא בכה"ג דא"א לעשות הכריכה בערב יו"ט מפני שתחזור ותפתח ותשפך, אבל ניירות הבאים מערי אירופא שבאים מתוקנים והנייר מדובק זה עם זה בדבק טוב וכו' באופן שיתקיים היטב, הנה זה בודאי דאסור לעשותו ביו"ט, כיון שיוכל לתקן הכל מערב יו"ט". ומסיק בזה"ל: "על כן נראה, בהיכא דאינו יכול לתקן מעיו"ט שרי וליכא חשש משום מתקן מנא, כן יש להורות לרבים והמחמיר יחמיר לעצמו; ורק בהיכא דאפשר לתקן מעיו"ט, צריך להורות שיעשו בעיו"ט ולא יעשו ביו"ט". אולם, בשו"ת האלף לך שלמה (אר"ח סי' שלח) כתב, ש"זה אינו מלאכה כלל ואין לו דמיון למלאכה לכך מותר לעשותו ביו"ט, אף דאפשר לעשותו מכבר".

מן הדברים עולה כי יש שלוש שיטות: לדעת השואל ומשיב אסור להדביק הסיגריות, לדעת הרב פעלים מותר רק אם א"א לעשותו מערב יו"ט, ואילו לדעת ההאלף לך שלמה הדבר מותר לגמרי. כל אלה חברו בחזון עובדיה (יו"ט עמ' מט), ונראה שנטה להכריע כהרב פעלים. אולם יש לציין שזמננו הסיגריות מודבקות יפה ואנשים רבים מכינים סיגריות לכמה ימים והן אינן נפתחות.

לכן נראה שטוב להחמיר בזה, שלא להדביק את הסיגריות ביו"ט, אף שיש מקום להתיר לפי חלק מהטעמים של הרב פעלים ולפי הכרעת ההאלף לך שלמה. בפרט שחלק מההיתר של הרב פעלים נתמך בטענה שעישון חשיב כאוכל נפש ממש, וטענה זו שייכת רק בשיטת הרמב"ם וכנ"ל בסעיף דלעיל. וע"ע שו"ת אבני (חי"ג סי' קד הערה 2).

מחיקת האותיות

בעישון הסיגריות הקנויות, שייך לפעמים חשש לכילוי אותיות או סמל של היצרן שמוטבע על הנייר. לפיכך יתכן שיש חשש מחיקה והפתרון לזה הוא כריכת דבק סלוטייפ סביב האזור שבו מוטבע הסמל מערב יו"ט ובכך האש לא תכלה את הנייר, או מחיקת הכתב מערב יו"ט. בטרם אבוא אל העיון, יש להסביר את מציאות ההטבעה שעל הסיגריות וחשש המחיקה, ואומר כי יש שלושה סוגי הטבעה: הראשון, מוטבע על הנייר באזור של הפילטר וניתן להבחין בזה שבאזור הכתב, הנייר נראה בהיר יותר, כמו הנייר שכרוך סביב הפילטר. בסוג זה האש כלל לא מגיעה לאזור הכתב ולא מתבצעת בהן כלל מחיקה. השני, שהכתב או הסמל מוטבע באזור של הטבק והאש מכלה את הנייר, אבל הכתב לא נמחק למרות השריפה, אלא לפעמים כשהנייר נהיה כאבק דק, הוא מתפורר מאליו, אולם בדרך כלל המעשנים ביו"ט נוהרים שלא לקטום את הסיגריה וכשהיא נוטה להתכלות הם מניחים אותה בצורה אנכית במקום משתמר, והחלק הסופי של הסיגריה שבו בדרך כלל מוטבע הכתב, איננו מתפורר. לפיכך גם בסוג זה אין חשש מחיקה, אלא אם כן המעשן קוטם את הסיגריה. השלישי, בו הכתב מוטבע באזור הטבק של הסיגריה והוא נמחק מעצמו בשריפת האש. למעשה, רק בסוג זה קיים חשש מחיקה וזהו מיעוטא דמיעוטא מסוגי הסיגריות².

בשאלה זו של מחיקת הכתב, עמד בחזון עובדיה (יו"ט עמ' מח) והתירה, משום שאין זה מוחק על מנת לכתוב וגם הו"ל פסיק רישא דלא ניחא לי, מה גם שבשו"ת שארית יהודה (ח"א סי' ע) ובשו"ת מהרש"ג (ח"ב סי' מא) כתבו שמחיקה היא שיור נייר משתי אותיות אשר היו כתובות עליו, אבל כילוי דף שכתובות עליו שתי אותיות איננו בגדר מחיקה. ולענ"ד יש לזה ראייה פשוטה ממאי דאמרי' (פסחים לו.) דאין יוצאים בסריקין המצוירים בפסח, שמא יחמיצו, ואת"ל דבכה"ג שמכלה כתב או ציור איכא איסור מחיקה, בלא"ה אסור לאכלן ביו"ט. ובהכרח שאדם האוכל מצה שעשויה בצורת חיה ועוף (וכמ"ש המ"מ פ"ה מהל' חמץ הט"ו בביאור "סריקים המצוירים", ודלא כהדגול מרבבה סי' שמ ס"ג), אינו עובר משום מוחק, כי אינו משייר מקום לצייר. אם כן, יש להתיר לעשן סיגריות שיש עליהן כתב והוא עתיד להימחק, וכ"פ בחזון עובדיה (שם). אבל יש לאסור לקטום את הסיגריה אם הכתב שעליה לא נמחק ע"י האש.

קטימת האפר

בעישון הסיגריות, ולפעמים גם בנרגילה, נהוג לקטום את האפר השרוף שעל הסיגריה או הגלת (באופן הנקרא בלשון המעשנים "לאפר"). בקטימה זו יתכן שיפלו ניצוצות בוערים וייכבו ויש חשש כיבוי והעצה בזה היא שלא לקטום את הסיגריה.

בשאלת קטימת הסיגריה כתב בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' סו), אשר "באלו הציגארן (סיגריות) אשר חדשים באו לא נודעו לאבותינו, רגילים להסיר הנשרף באצבע או לדחפו בקיר וכמה פעמים נופל אש וניתק ממנו ניצוצות שיש בהם ממש ויש בו משום כיבוי". בדומה לזה כתב בשו"ת רב פעלים (ח"ב או"ח סי' נח): "ובאלה הציגארן אשר חדשים באו לא נודעו לאבותינו, דרכם להסיר הנשרף באמצע, או לדחפו בקיר וכל פעם נופל אש וניתק ממנו ניצוצות שיש בהם ממש ויש בו משום כבוי וכו' ועל כן צריך המורה להזהיר העם וכו' שלא יסיר הנשרף באצבעו, או ידחפו ע"י הכותל או ע"י הכלי". מדברי שניהם עולה שיש לאסור לקטום הסיגריות, אולם הרב פעלים כתב שתמיד נושרים ניצוצות שיש בהן ממש, ואילו בכתב סופר כתב שכך קורה כמה פעמים.

אמנם, בשו"ת יביע אומר (ח"ה סי' לט סוף אות א) כתב שקטימה מותרת מעיקר הדין, והטעם הוא משום שאין זה פסיק רישא שיישרו ניצוצות. עכ"ד, עיי"ש. ואכן, הדבר ידוע אצל המעשנים, שבדרך כלל לא נושרים ניצוצות. אמנם, כבר עמד בשו"ת שארית יהודה (סי' יז) ע"ד הכתב סופר, שאי"ז פסיק רישא. ויישב שהאיסור הוא מפני שכאשר הוא מסיר את האפר השרוף נכבה האפר הנושר במהירות רבה יותר, וכמ"ש המ"א (סי' רנד סק"ז) בשיטת הרמב"ם. עיי"ש. אולם גם סברא זו איננה ברורה, כי לפי דבריו יהיה אסור לעשן בכלל, יען גם אם לא קוטמים את האפר הוא בדרך כלל נושר מאליו, ואם כן יש פסיק רישא שיכבה. אלא שנראה שעיקר סברא זו לא נכונה ובפרט בעישון סיגריות ביו"ט, כיון שהדבר לא ודאי לחלוטין שייגרם כיבוי ובלאו הכי מדובר בכיבוי מועט מאוד של הטבק.

(ב). בבדיקה שערכתי בשנת תשע"א, שכללה את כל מותגי הסיגריות המוכרים באותה תקופה (בדרך כלל נבדק סוג אחד - לייט או אדום - מכל מותג), נמצא כי בכל המותגים הכתב לא נמחק, למעט המותגים Winston-Classic ו-Davidoff.

ובשו"ת יביע אומר (שם) הביא שבספר נתיבי עם (סי' תקיא סק"א) התיר לקטום את הסיגריה, מטעם שהאפר מונע את הבערת האש. עי"ש. אולם טענה זו איננה ברורה במציאות, וכמדומה שאין הבדל בבערה אם יש אפר על הסיגריה, אם לאו. אך יש להתיר מטעם אחר, כאשר מעיד החוש, שניצוצות הסיגריה הנושרים בקטימה ביד אין בהן ממש ואין בכוחם כדי להבעיר כלום, ובשו"ת בשמים ראש (סי' קצד) הביא מעשה בתלמיד אחד שכיבה ניצוצות, ומסיק דשרי כיון שאין בניצוצות כח להבעיר אש. עי"ש. ודבריו הובאו להלכה בשו"ת מלמד להועיל (או"ח סי' ס), בשו"ת חלקת יעקב (או"ח סי' פג) ובשו"ת יביע אומר (ח"ו או"ח סי' לח אות ב). עי"ש.

ולפי זה, יש מקום להתיר לקטום את הסיגריה והנרגילה ביו"ט, אלא שהעולם נוהרים בזה. וכן יש להיזהר שלא לקטום הסיגריה במקום שמוטבע הכתב, משום מוחק, כנ"ל בסעיף קודם.

הרכבת הנרגילה והמקטרת

בכדי לעשן נרגילה או מקטרת, יש להרכיב את הכלי. במקטרת זו הברגה ובנרגילה יש כמה כלים המורכבים זה על גבי זה וחלקם מורכבים בחזקה וכבניין גמור. העצה לזה היא שלא לבנות ולפרק [ואם רוצה להשתמש באותו כלי נרגילה, יוכל להכניס נוזל סמיך יותר ממים, כמו חלב או י"ש, ואז לא ייכנס אפר לנוזל ויהיה ניתן להשתמש בו כמה פעמים, אלא שבמציאות אין כל אדם מסוגל לעשן בנרגילה עם חומרים סמיכים וי"ש].

והנה מקור הסוגיה בסתירת הסוגיות, דבשבת (מו.) אמרו דמנורה של חוליות, בין גדולה בין קטנה, אסורה. ואילו בביצה (כא:) תנן דרבן גמליאל החמיר שאין זוקפים את המנורה ביו"ט, ופיק בגמ' (שם כב.) דהכא במנורה של חליות עסקינן, דמחזי כבונה, ור"ג מחמיר כב"ש דס"ל שיש בניין וסתירה בכלים, אבל חכמים פליגי עלי' וס"ל כב"ה, שאין בניין וסתירה. וא"כ בשבת משמע דאסור לבנות מנורה של פרקים ובביצה משמע דשרי. ובתוס' (ביצה כב. ד"ה ובית) עמדו בזה ותיצרו דבשבת החמירו לאסור בניין וסתירה בכלים, משא"כ ביו"ט. א"נ דמתני' דביצה איירי במנורה שאינה מתפרקת לחלקים, אלא שגם בפירוקה קשורות החוליות זו לזו. וכן תי' בשבת (שם ד"ה דחוליות).

והמ"א (סי' תקיט סק"ד) הכריע כתירוצם הראשון של התוס', דביו"ט הקילו ואפילו אם יתקע שרי, ושכ"ד הרמב"ם ומהרי"ל. עי"ש. אמנם הט"ז (שם סק"ד) כתב שאסור לתקוע גם ביו"ט. וכ"כ הלבושי שרד (סי' רעט ט"ז סק"ו) בשיטתו, ואשר לשיטתו יש ליישב הסוגיות בכך שתלוי אם הרכבת החוליות חשיבה כעושה כלי מחדש אם לאו [ואם כן, במקטרת ודאי יש לאסור, כי לולא ההברגה אין כאן כלי, וגם בנרגילה נראה שחלק הברזל המורכב על כלי הזכוכית אינו כלי לולא הרכבת הנרגילה]. עי"ש. ולפ"ז הדבר שנוי במחלוקת המ"א והט"ז, אי חיישי' שמא יתקע. אמנם נראה דבנד"ד לכו"ע שרי, לפמ"ש המ"א (סי' שיג סק"ט), שבברזל לא חיישי' שמא יתקע, אבל אכתי איכא למדחי, כי המ"א (שם) הדר תברי' לגזיזי', דבמרדכי משמע דאסור. וא"כ איכא תרי טעמי להתיר, אלא ששוברם בצידם.

איברא אכתי יש מקום לדון להיתר, לפמ"ש הט"ז (סי' שיג סק"ז) להתיר בדוחק הרכבת כוסות של פרקים וכדו', אם יש בו צורך שבת. עוד יש מקום להתיר, כיון שהכלי עשוי לבנות ולהתפרק תדיר ובדרך כלל המעשנים זהירים לפרק מיד אחרי השימוש, שלא להשאיר את ריח הפחמים. והמקור לזה במה שהתיר השלחן ערוך (סי' שיג ס"ו) לבנות ולפרק כוס של פרקים, ופי' המ"א (שם סק"ב) שכוס של פרקים שדרך לפרקה ולבנותה שרי. ועיין ט"ז (שם סק"ז). ואכן בחזון עובדיה (יו"ט עמ' מט) ביקש להתיר הברגת המקטרת מטעם שפוסקים רבים התירו לפרק ולחבר כלי שמכניסים בו מי ורדים ואפילו להרכיב בחוזה מותר, כיון שדרכם לפרק ולחבר. ולפי זה, יש להתיר גם את לפרק ולהרכיב גם הנרגילה והמקטרת.

ואם כן, נמצא שיש כמה צדדים להקל בבניית הנרגילה והמקטרת ביו"ט ובפרט שהוא שמחת יו"ט, כי לרוב המעשנים אין כמה כלים ובוודאי לא יספיקו הכלים לכל הפעמים שהם מעשנים ביו"ט.

נקיבת הנייר

מעשני הנרגילה בזמננו, המניחים נייר כסף על גבי הטבק ומחוררים אותו, ועליו מניחים את הגחלת. בנקיבת הנייר כסף יש חשש של איסור מתקן מנא והעצה בזה לחתוך מערב יו"ט, או לקנות נייר כסף חתוך ונקוב.

שאלה זו הינה חדשה, כי בעבר לא היו חוצצים בין הטבל לגחלת, לכן לעת עתה לא מצאתי שיעמדו בזה, וכשאני לעצמי לא עיינתי בפרשתא דא כראוי. אולם אציין שהרב"צ מוצפי (הו"ד באתר דורש ציון, שאלה 64203) אוסר לנקב את הנייר כסף. והטעם הוא משום מ"ש (ביצה לב): שאין חותכין את הנייר לצלות בו מליח, ופי' הטעם משום מתקן מנא. וכ"פ בש"ע (סי' תקח ס"א). אם כן, נראה כעת שיש מקום לאסור לנקב את הנייר כסף החוצץ בין הגחלת לטבק בנרגילה.

סיכום

לסיכום הדברים, יש סוגי עישון ונטילת חומרים פסיכואקטיביים שאינם אכילה ולגבי נטילה של חלקם ישנן שאלות הלכתיות. שאלת ההבערה, שקיימת בכל סוגי הסיגריות, הנרגילה והבאנג, יש מקום להתירה. אולם, חומרים שהשימוש בהם הוא באמצעות בישול והזרקה לכאורה אין מקום להתיר.

לגבי בעיות הנלוות לעישון, הדין כדלהלן:

- א. עדיף למנוע את הטחינה והדבקה ולעשותן מערב יו"ט.
- ב. בכל סוגי הסיגריות ששם או סמל המותר מופיע על הנייר, אין לחוש משום מוחק.
- ג. אין לחוש משום בונה בהרכבת הנרגילה והמקטרת.
- ד. לגבי קטימת הסיגריות, מעיקר הדין יש להתיר, אך העולם נוהג להחמיר. אולם בסיגריות שהכתב שעליהן לא נמחק יש לאסור לקטום בסמיכות לכתב.

ה. יש להימנע מנקיבת הנייר כסף שמשמש לחצוץ בין הגחלת לטבק בעישון הנרגילה.

